

Dezvoltarea umană în penitenciare

Gheorghe Florian

1. Nevoile educaționale ale deținuților
2. Ce sunt programele corecționale
3. Utilitatea programelor educative în penitenciare
4. Evaluarea programelor corecționale

Mare parte din cei care ajung în închisori, nu sunt dintre cei mai buni cetățeni: au un nivel de cultură redus, deseori nu au familie, nu au locuință și nici o bună sănătate. La acestea se adaugă uneori învățări patologice și dependență de alcool sau droguri. Cu alte cuvinte „De profesie: disperat”¹.

Ca urmare, ideologia tratamentului penitenciar a afirmat cu putere ideea că omul, deci și delincvenții, reprezintă o valoare pentru societate. De aceea, pedeapsa este lipsită de conținut și însemnătate și nu are o justificare morală dacă nu-i ajutăm pe toți deținuții să devină membrii utili ai societății. Instituția penitenciară exercită atâta putere asupra celor privați de libertate încât este justificat să ne întrebăm ce este bun și util pentru ei.

„Psihologia devianței nu ar trebui să se limiteze numai la studiul schizofrenie, ea ar trebui să includă și cinismul, autoritarismul, pierderea „valorilor, prejudecățile, lăcomia, egoismul împreună cu fenomenele și caracteristicile acestora. Din punctul de vedere al sistemului de valori, acestea sunt cele mai serioase maladii”².

În toate domeniile principiul eficienței pare să convină tuturor, dar mai ales politicianilor deoarece se pune accent doar pe rezultatele imediate. Acest lucru este cerut și de la închisoare, iar atunci când evaluarea activităților culturale și educative nu oferă motive de optimism în privința reducerii ratei de recidivă, este blamat întregul sistem penitenciar. Astfel, se așteaptă prea mult de la închisoare în condițiile în care cauzele recidivei (cel puțin) se află în afara ei.

O altă problemă actuală în ce privește dezvoltarea umană în penitenciare, este posibilitatea existenței penitenciarelor fără tratament: dacă se exagerează măsurile de securitate în virtutea unei anxietăți nejustificate decât subiectiv, va fi afectată comunicarea educativă dintre personal și deținuți cu toate consecințele care decurg de aici. Doar relațiile umane purtătoare de valori pot ameliora scara de valori a deținuților!

Toate aceste probleme ar trebui să preocupe publicul larg și nu numai personalul de educație din penitenciare.

1. Nevoile educaționale ale deținuților

Plictiseala și monotonia par să fie dominante în toate închisorile de oriunde: șansa de a munci nu există decât pentru puțini deținuți și de obicei pentru perioade scurte de timp. În general, între 80 și 90 % din deținuți stau în penitenciare fără să facă ceva deosebit: programul de dimineață inclusiv micul dejun, ieșirea la curtea de plimbare aproximativ o oră, masa de prânz, masa de seară, discuțiile interminabile cu colegii de cameră și mai ales, privitul la televizor. Și asta, ani și ani de zile....

¹ Mircea Iorgulescu: „Dilema” nr. 428

² Maslow, 1876 citat de Dragon Petrovec în „Psychotogy and Criminal Justice”, Berlin, 1998, pag.279

După câțiva ani de ședere în penitenciar, liberarea devine într-adevăr o problemă de adaptare: / cunoștințele, opiniile, regulile învățate în penitenciar, modul în care concep viața lor viitoare, devin obstacole pentru ceea ce numim competența de viață în lumea actuală. Și să nu uităm că mulți deținuți au carențe educaționale, școlare și psihologice care deseori explică infracțiunile comise în mod repetat.

Deținuții pot fi clasificați în diverse moduri: bărbați și femei, adulți și minori, recidiviști și ne-recidiviști, cu familie și fără familie, sănătoși și bolnavi somatic, cu nivel de cultură ridicat și cu nivel de cultură scăzut, români și străini, apti de muncă și inapti de muncă, din mediu urban și din mediu rural etc. Ca urmare, nevoile lor educaționale, psihologice, sociale și terapeutice sunt imense. Dacă la toate acestea adăugăm faptul că mulți sunt abandonați de familiile lor și nu au minime posibilități de întreținere după liberarea din închisoare, vom avea imaginea completă a ceea ce personalul educativ și specialiștii în probleme umane - psihologi, sociologi și asistenți sociali - au de corectat, amplificat, tratat, modelat în ce-i privește pe deținuți.

Pedeapsa penală nu are nimic de-a face cu educația: ea nu face altceva decât să „fixeze” individul într-un loc o anumită perioadă de timp. Dar în tot acest interval (A. Pleșu) sunt atâtea de făcut în registru uman, încât nu reușești să faci ceva într-adevăr folositor decât pentru puțini deținuți. Mă refer la ameliorarea cunoștințelor școlare, la optimizarea deprinderilor sociale, la creșterea abilităților fizice, la descoperirea sau amplificarea unor aptitudini. Dar cea mai importantă construcție va fi desigur voința morală -voința de a fi un tată bun, un soț bun, un cetățean bun, un fiu bun și chiar un deținut bun O asemenea „calificare” nu este atestată printr-un certificat »oficial dar ea contribuie la dezvoltarea unui om întreg într-un context instituțional care nu pare potrivit acestui scop. De aceea, educatorii din penitenciare au un rol atât de important în umanizarea acestei instituții.

2. Ce sunt programele corecționale

Toate sistemele penitenciare din orice țară urmăresc să amelioreze condiția umană a deținuților, oferindu-le cunoștințe, tratându-le diferitele tulburări fizice și psihice, dezvoltându-le competențe, utile pentru o viață cinstită după liberare.

Ca urmare, programele oferite de administrația unui penitenciar pot fi clasificate în programe de educație, programe de formare (profesională, în principal) și programe de terapie. Finalitatea acestor programe este comună: să-i ajute pe deținuți să gândească și să se comporte într-un mod acceptat social astfel încât să nu mai recidiveze.

Înțelegerea unui program corecțional depinde în mare măsură de viziunea asupra rolului instituției penitenciare în comunitate și desigur, a cauzelor criminalității. În acest context, James McGuire - profesor la Universitatea din Liverpool, Anglia ne oferă câteva definiții asupra programelor corecționale: prima, concepe programele ca fiind un ansamblu de activități având un obiectiv precis și implicând un număr de elemente interlegate; a doua definiție, le concepe ca o serie planificată de ocazii de învățare pentru deținuți cu scopul general de a le reduce riscul de recidivă. „Pentru a ajunge să operăm o schimbare de comportament, este necesar să adoptăm o abordare constructivă, adică să moderăm comportamentele nedorite aplicând o metodă axată pe întărirea pozitivă și tehnică de creștere a repertoriului”³.

³ James McGuire: „Definir les programmes correctionnelles” în FORUM 2/2000, pag. 6

Un punct de vedere interesant propune D.L. MacKenzie care clasifică intervențiile în domeniul penal în șase categorii:⁴

- neutralizarea: a reduce capacitatea delincventului de a mai comite o infracțiune, de obicei prin încarcerare;
- disuasiunea: pedepsele au efecte neplăcute care pot face delincvenții să renunțe la infracțiuni;
- readaptarea: delincventul participă la programe care îi schimbă modul de gândire, sentimentele și comportamentul;
- măsuri de control în comunitate: prin supraveghere și alte măsuri asemănătoare delincventul este împiedicat să participe la proiecte infracționale;
- structură, disciplină și stimulare: se referă la activități fizice și uneori mentale, concepute să influențeze pozitiv atitudinile persoanei și dorința sa de a comite infracțiuni;
- readaptare și măsuri de control: implică o combinație de metode de tratament, de supraveghere și restrângere a libertății, astfel încât persoana să fie forțată să respecte normele

Autorul menționat consideră că trebuie făcută o distincție între acțiunile justiției penale care decurg direct din stabilirea pedepsei și eforturile serviciilor penitenciare și altor organizații de a introduce factori activi de schimbare într-un mediu definit. El continuă spunând că deseori publicul crede că pedepsele impuse de tribunale au efecte asupra comportamentului delincvenților. Or pedeapsa în sine, nu are astfel de rezultate: pedeapsa este doar punctul de plecare pentru programele de intervenție.

Ca urmare, programele pentru deținuți se pot diferenția după obiectivul urmărit (eliminarea nevoilor criminogene), după numărul și durata activităților desfășurate, după locul întâlnirilor (în penitenciar sau în comunitatea liberă), după categoria deținuților participanți (cu pedepse lungi sau scurte etc), după gama de programe oferite de o unitate de detenție (unități specializate în diminuarea violenței, unități specializate în prevenirea sinuciderii etc.)

Personalul care asigură desfășurarea programelor trebuie să aibă o pregătire aprofundată, iar resursele materiale puse la dispoziția sa să fie suficiente.

3. Utilitatea programelor educative din penitenciare

Dacă scopul așteptat prin executarea pedepselor privative de libertate este reducerea recidivei, se va considera că eficiența programelor educative și terapeutice va fi măsurată prin numărul deținuților reveniți în închisori. Punând astfel problema, se va eluda rolul factorilor criminogeni, lungimea carierei infracționale și caracteristicile personalității delincvenților, aspecte care cu greu pot fi combătute în perioada de ședere în penitenciar.

Experiența practică din penitenciare arată că există o serie de condiții care au un rol decisiv în succesul unui program educativ: o bună formare a personalului, o politică educațională adecvată, existența unei concepții bazate pe ideea de tratament și ameliorare umană, o structură organizațională gândită pentru suport și progres uman. Desigur, sunt necesare evaluări aprofundate ale deținuților înainte, în timpul și după programul educativ sau terapeutic în care au fost incluși. Până la măsurarea efectelor prin recidivă, par mai importante cele privind adaptarea la normele specifice penitenciarului, atitudinile relevate în relațiile interpersonale,

⁴ D.L. MacKenzie: „Criminal Justice and crime prevention” în „Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising”, Washington, DC, Office of Justice Programs, 1997

modificările apărute în trăsăturile de personalitate. Unii deținuți prezintă tulburări de personalitate care se asociază aproape sigur cu recidiva: impulsivitatea, exprimarea verbală greoaie, recurgerea la forță și minciună pentru a rezolva orice problemă, dizarmonii evidente ale personalității, toate acestea putând explica eșecul oricărei forme de terapie în mediul carceral. Chiar dacă pe termen scurt programele educative au efect, ele sunt deseori ineficiente pe termen lung: acest lucru impune măsuri de prevenire a recăderii sub forma altor programe special concepute.

Toate acestea conduc spre o serie de principii obligatorii pentru programele corecționale într-adevăr folositoare: un fundament teoretic solid, intervenție plecând de la factorii criminogeni specifici, achiziționarea aptitudinilor sociale și a stăpânirii de sine, motivarea și formarea personalului potrivit, neutralizarea influențelor nocive pe perioada programului, recurgerea la sprijinul familiei, evaluarea schimbărilor observate în comportamentul deținutului și introducerea elementelor de prevenire a recăderilor⁵.

Studiile făcute în diverse țări referitor la eficacitatea programelor corecționale, cu un punct comun în a considera că prin aplicarea lor se reduce cu 10 % recidiva. „Programele ineficace sau nepotrivite sunt în general cele care au la bază un model psihodinamic non-directiv sau medical, strategii slab axate pe o educație sau formare profesională de grup, acțiuni sau o altă împrejurare care nu a fost concepută în funcție de factorii criminogeni”⁶.

Factorii care condiționează realizarea unor programe eficace în penitenciare - conform lui Paul Gendreau și Claire Goggin - sunt cele referitoare la:

- a) evaluarea factorilor de risc pentru fiecare deținut (exemplu vârsta) și a celor dinamici (criminogeni) care pot influența evoluția tratamentului; cei doi cercetători propun programe diferențiate pentru delincvenții cu risc înalt (programe intensive);
- b) caracteristicile tratamentului, abordarea comportamentală pe termen lung (3-4 luni) fiind cea mai indicată. Tratamentul va fi personalizat și axat pe întărirea pozitivă a comportamentelor prosociale
- c) factorii legați de contextul general: credibilitatea celui care a conceput programul, pregătirea personalului și aptitudinile de consiliere, supravegherea schimbărilor care apar la deținuți în cursul programului și mai ales după program. Ca regulă generală, programele derulate în mediul natural al delincvenților (modelul socio-ecologic) oferă rezultatele cele mai convingătoare privind readaptarea⁷.

4. Evaluarea programelor corecționale

Cât de utile sunt programele corecționale reprezintă o problemă la care nu este ușor de răspuns. Întotdeauna deținuții și specialiștii implicați în conceperea și desfășurarea lor, vor face aprecieri elogioase la schimbările pozitive determinate și la atmosfera optimistă privind viitorul participanților. De aceea, revine o mare răspundere pentru evaluatori să considere că prin munca lor măsoară activitatea unor profesioniști care lucrează într-o instituție care experimentează permanent în folosul comunității.

⁵ Friedrich L5sel: „Des programmes correctionnels efficaces” în *Forum*, vol. 8, nr. 3, septembrie 1996, revistă editată de Serviciul Corecțional Canadian

⁶ Ibidem, pag. 39-40

⁷ R Gendreau -^C Goggin: „Les principes à la base des programmes correctionnels efficaces” în *Forum*, 3/1996, pag. 38

Cel mai frecvent sunt solicitate informații cantitative despre programe și despre participanți: câte programe se desfășoară într-un penitenciar, câți deținuți participă, câți au trebuit să fie convinși că programul este în binele lor... Dar, evaluarea trebuie fondată întotdeauna pe o teorie care să indice cum intervenția va schimba comportamentul uman. Mai mult, furnizorii de programe vor trebui să facă obiectul unei evaluări calitative.

Astfel, devin importante întrebări precum: ce sentimente trăiesc participanții, care sunt punctele forte și cele slabe ale programului, cum evoluează participanții de când sunt în program, care este natura relațiilor dintre personal și deținuți ?⁸

Ca urmare, programele corecționale sunt într-o permanentă ameliorare pentru a-și atinge scopurile pentru care au fost concepute, a fi adaptate la trebuințele clientului, pentru a înțelege eșecurile sau succesele practice. În ultimă instanță, ceea ce interesează la sfârșitul unui program, este calitatea vieții fiecărui participant, progresul pe care acesta simte că l-a făcut și gradul în care este satisfăcut de sine însuși.

Într-un articol foarte interesant, Shelley L. Brown abordează problema costurilor unui tratament corecțional eficient⁹. Autoarea consideră că lupta pentru resurse limitate se intensifică și deci, evaluarea raportului cost-avantaje trebuie să joace un rol de prim plan în elaborarea politicilor corecționale. Parcurgând analizele făcute în penitenciare canadiene și americane, autoarea găsește argumente convingătoare în favoarea continuării programelor corecționale: fiecare dolar alocat programelor de educație de bază sau formării profesionale generează economii între 1,71 și 3,23 dolari; de asemenea, programele de consiliere și cele privind căutarea locurilor de muncă, aduc economii între 2,84 și 4 dolari.

Programele de tratament pentru toxicomani au beneficii modeste (1,69-2,18 dolari la 1 dolar investit), dar totuși pozitive. În ce privește analizele cost-avantaje privind tratamentul delincvențelor sexuale, studiile realizate în Canada, Australia și America sunt contradictorii: unele afirmă că beneficiile care rezultă din tratamentul a 100 de delincvenți aduc economii între 4 și 7 milioane de dolari, iar altele că beneficiul este de doar 25 de cenți la un dolar cheltuit pentru programe.

Dincolo de avantajele pecuniare trebuie amintite costurile greu de exprimat cantitativ: dureri, traumă, infirmități, nevroze, pierderea vieții la victimele actuale sau potențiale.

Oricum, va merita întotdeauna să cheltuim pentru un program de învățare a competențelor familiale și parentale pentru a diminua agresivitatea copiilor, decât să luptăm cu efectele violenței crescânde a acestora în lipsa unui asemenea program.

Un interesant studiu privind caracteristicile morale ale delincvenților, a realizat David Thornton și pe care îl prezentăm în continuare¹⁰.

El consideră că există o relație între comportamentul infracțional și etapa morală în care se află persoana. Pentru a face mai clar acest lucru, autorul amintește cele cinci etape ale dezvoltării morale propuse de Kohlberg.

⁸ * Gerry Gaes: „Evaluation d'un programme... „ în Forum nr. 2/2000, pag. 56-57

⁹ Shelley L. Brown: „Traitement correctionnel efficace par rapport au cout" în Forum nr. 2/2000 pag. 59-60

¹⁰ David Thoratton - „Moral development theory" în Applying psychology to imprisonment, Her Majesty's stationery office, London, 1987, pag. 129-150

- I. prima etapă apare în copilărie în perioada 4-8 ani: copilul nu are o concepție morală și se poartă astfel încât să evite sancțiunile impuse de cei puternici din jurul său; pedepsele și teama de a fi etichetat ca un „copil rău” explică la această vârstă conduitele corecte;
- II. a doua etapă are la bază înțelegerea motivelor și intereselor altor persoane: acțiunea bună este cea care ține cont de interesele personale dar și ale altora de care îi pasă. Ca urmare, dorințele personale sau ale altora constituie criteriul acțiunii cerute: fiirtul va fi considerat greșit doar dacă există riscul de a fi prins;
- III. etapa a treia este centrată pe ideea că un comportament bun este cel care protejează și menține o relație: individul caută să fie la înălțimea așteptărilor persoanelor semnificative;
- IV. în etapa a patra, individul consideră că instituțiile sociale sunt baza vieții și relațiilor cotidiene. Ideea de sistem, roluri și autoritate binevoitoare sunt înalt valorizate;
- V. în etapa a cincea, persoana consideră ordinea socială ca o ierarhie de valori, de drepturi și principii pe care se întemeiază orice societate corectă formată din indivizi raționali. Autorul acestei structuri consideră că ultimele etape sunt mai solicitante din punct de vedere intelectual (în general, indivizii mai puțin inteligenți, au dificultăți în a le explica). În consecință, persoanele incapabile să explice ideile definitorii pentru o etapă, nu vor putea elabora în mod spontan argumente morale adecvate acesteia.

Kohlberg consideră că fiecare etapă morală implică o dezvoltare intelectuală paralelă și o etapă de adaptare a unei perspective morale: indivizii care au dobândit pre-condițiile intelectuale specifice unei etape ulterioare celei în care se află, pot progresa moral printr-o stimulare adecvată.

Astfel, învățarea morală va fi favorizată dacă persoanei îi vor fi prezentate argumentele etapei ulterioare sau argumente în conflict. Deși grupurile de dialog au un anumit efect asupra învățării morale, s-a constatat că oamenii se dezvoltă mai rapid în mediul care le oferă ocazii să își asume roluri și să ia decizii reciproc avantajoase. Acest lucru se explică prin tendința oamenilor de a fi atrași de argumentele unei etape superioare pe care le includ în propriul repertoriu moral după ce le înțeleg funcționalitatea. De obicei, atunci când oamenii iau decizii în comun, fiecare participant se expune argumentelor etapei superioare: ca urmare ei vor valoriza cooperarea și înțelegerea reciprocă, acestea fiind modalități eficiente de a-și realiza propriile aspirații.

Autorul studiului pe care îl prezentăm în aceste pagini consideră că anumite grupuri - familie, școală, închisoare etc - pot dezvolta o atmosferă morală independentă de etapa morală în care se găsesc membrii componenți. El consideră că natura climatului moral al grupului depinde de procentul membrilor aflați în etape morale avansate și de puterea socială a celor aflați în etape diferite.

Climatul moral dominant va influența atât conduita membrilor cât și judecățile morale emise de fiecare în parte.

În general, se consideră că un eu puternic poate fi un mediator între intențiile persoanei și acțiunile pe care le alege astfel încât aspectul lor moral să fie evident. Într-un experiment realizat, subiecții aflați în etape morale superioare au fost mai puțin înclinați să înșele, deși aveau această posibilitate fără a se expune unor riscuri mari. Ca o concluzie, etapa a cincea de raționare morală, fiind mai solicitantă din punct de vedere intelectual, nu poate fi atinsă de majoritatea oamenilor obișnuiți.

Abia acum înțelegem prin intermediul lui David Thornton, că circumstanțele în care cineva se va gândi că încălcarea legii poate fi justificată, depinde de etapa morală în care găsește: în prima etapă, încălcarea legii va fi acceptată dacă nu vei fi pedepsit, în a doua dacă beneficiul va fi mai mare decât riscul, în etapa a treia, dacă doar astfel se pot păstra relațiile cu cei apropiați, în etapa a patra, dacă infracțiunea este în folosul colectivității, iar în etapa a cincea, dacă promovează justiția socială sau protejează astfel drepturile de bază ale omului. Ca urmare, persoanele care utilizează raționamente din primele trei etape sunt mai predispuși să comită infracțiuni decât cele aflate în ultimele două. Aceasta deoarece ultimele două tipuri de raționamente morale determină o consecvență mai mare între atitudine și comportament. Cu alte cuvinte, stilul de viață antisocial este frecvent asociat cu raționamentele morale pre-convenționale (primele trei etape).

Studiile experimentale au mai demonstrat că la indivizii stabili emoțional legătura dintre judecată și conduită este mai strânsă decât la cei labili. Indivizii care nu au încredere în sine sunt mai ușor de convinși să acționeze după argumentele altora decât ale lor proprii. S-au constatat și frecvente cazuri când indivizii instabili emoțional au acționat impulsiv și irațional.

Particularizând cele de mai sus la problematica delincvenților și a instituției penitenciare se pot trage mai multe concluzii.

Prima ar fi aceea că raționamentele delincvenților reflectă deseori subcultura grupului sau a închisorii și mai puțin vederile lor personale. De asemenea, judecățile pre-convenționale sunt mai frecvente în mediile sărace din care provin cei mai mulți condamnați dar și în familiile din care lipsește tatăl. În ce privește lumea închisorilor, s-a constatat că deseori noii deținuți își modifică atitudinile și opiniile pentru a le face compatibile cu ale celor în mijlocul cărora trăiesc sau pentru a-și justifica retrospectiv infracțiunea comisă.

Toate acestea au desigur o influență apreciabilă asupra **programelor de tratament** care se desfășoară în penitenciare și care urmăresc dezvoltarea lor morală: ele pot fi de patru feluri și anume, cele care se desfășoară sub forma grupurilor de dialog, programe ale comunității corecte, (la care participă deținuți, personal și voluntari din afara închisorii), programe educative intensificate și programe de tratament multimodale.

Grupurile de dialog sunt formate din deținuți care dezbat dileme morale astfel alese încât să creeze un dezacord între participanți în timpul rezolvării acestora. Desigur deținuții sunt selectați de așa manieră încât unii să aparțină primelor trei etape de judecată morală, iar ceilalți ultimelor două etape.

unii să aparțină primelor trei etape de judecată morală iar ceilalți ultimelor două etape.

Conducătorul acestor grupuri va urmări ca discuțiile să rămână doar în zona dezbaterilor morale, să le ceară participanților să-și justifice opiniile și să nu permită ca grupul să fie dominat de anumite persoane.

Chiar dacă s-a constatat că utilizând această metodă cei implicați au progresat de la etapa a doua la etapa a treia, se consideră totuși că ambianța penitenciară nu permite schimbări profunde în conduita deținuților. Aceasta deoarece subcultura de penitenciar este centrată la nivel pre-convențional iar deținuții consideră că nu pot acționa diferit de majoritatea colegilor de detenție.

Programul comunității corecte se desfășoară pe o secție a unui penitenciar unde se creează un mediu receptiv din punct de vedere moral. La o asemenea comunitate participă deținuți, personal sau/și voluntari din afara unității iar atunci

când apare o problemă care implică o decizie, fiecare participant are dreptul doar la un vot. În această comunitate sunt definite normele de conduită, responsabilitățile și procedurile disciplinare, deciziile fiind luate în reuniuni obișnuite sau de urgență. Efectele nu au întârziat să apară: deținuții considerau regimul ca fiind corect iar personalul aprecia că deținuții s-au schimbat în bine. De asemenea, au diminuat agresiunile, actele de vandalism și tentativele de suicidare. Mai mult, deținuții eliberați au recidivat în mai mică măsură decât cei care nu participaseră la un astfel de program.

Acest tip de program are totuși câteva limite: schimbările comportamentale reflectă mai degrabă modificările aduse mediului penitenciar pe secția pe care se desfășoară decât schimbările produse în gândirea morală a deținuților. Deținuții - majoritatea voluntari - s-au dovedit sensibili la ameliorările administrative. Unii membrii ai personalului cuprinși în program au considerat că își pierd prestigiul în fața deținuților: de aceea succesul unui asemenea program este condiționat de un personal înțelegător și format adecvat.

Programele educative intensificate amplifică avantajele relevate de „comunitățile corecte”. În esență aceste programe au două componente: predarea unor cursuri umaniste intensive care să favorizeze dialogul moral și asumarea de roluri și stabilirea unor relații speciale între educatori și deținuți, care să le confere acestora din urmă puteri decizionale în probleme de interes pentru ei. Efectele pe termen lung asupra deținuților au fost evidențiate prin numărul mult mai mic de reîncarcerări comparativ cu cei care nu au parcurs un asemenea program.

Programele multimodale desfășurate în penitenciare combină o componentă a educației morale cu elementele altor tratamente precum egalarea emoțională și autocontrolul, formarea deprinderilor sociale, terapia de familie. La adolescenții care au parcurs asemenea programe s-au constatat ameliorări importante în rezultatele școlare, în relațiile cu profesorii și chiar cu poliția. Componenta cea mai importantă a acestui tip de program este asumarea de roluri sociale importante pentru evoluția viitoare a persoanei.

Când aceste programe și altele de același tip, sunt o constantă în regimul penitenciar, ele contribuie la dezvoltarea și menținerea unei atmosfere morale constructive pentru marea masă a deținuților.